

ԳՐԱԽՕՍԱԿԱՆ

Dictionnaire Diplomatique

«Դիւանագիտական Բառարան», հրատ. «Միջազգային Դիւանագիտական ձեմարան»-ի, Փարիզ, 1934:

Մի քանի տարի է Փարիզում գոյութիւն ունի Միջազգային Դիւանագիտական ձեմարան անունով մի հիմնարկութիւն, որի կազմի մէջ մտնում են 72 երկրների պետական մարդիկ, նախկին վարչապետներ, արտաքին գործոց նախարարներ, դեսպաններ, պատկերասրահներ, պետքեր եւն: ձեմարանը պաշտօնական բնոյթ չունի, մասնաւոր կազմակերպութիւն է, նպատակն է համախմբել և գործակցութիւն առաջ բերել միջազգային քաղաքական ուժերի միջեւ: Իր աշխատանքներն արտայայտում է ն պարբերական հաւաքոյթներով եւ գեղարուամբերով, որոնք հրատարակում են ձեմարանի տեղեկագրի մէջ: Հայերից այդ հիմնարկութեան անդամակցում են Գ. Նորատուրկեանը եւ Ա. Ա. հարոնեանը, իբրեւ հայկական երկու պատկերասրահներից նախկին նախագահներ:

Միջ. Դիւան. ձեմարանի վերջին հրատարակութիւնն է «Դիւանագիտական Բառարանը», մի հսկայ գործ, որին աշխատակցել են 72 երկրների պատկանող 584 պետական ակամաւոր գործիչներ - 27 վարչապետներ, 47 արտաքին գործոց նախարարներ եւ 512 դեսպաններ, դիւանագիտական ներկայացուցիչներ, զամագան առաքելութեանց եւ պատկերասրահներից պետեր, հիւպատոսներ եւ այլն:

Բառարանի մէջ տեղ է տրւած բոլոր երկրներին: Կան պատմական ու քաղաքական տեղեկութիւններ պետական զանա-

զան հարցերի մասին: Առաջ է բերւած վիճակագրական հարաւստ նիւթ, ինչպէս եւ քաղաքի քաղաքական կարեւոր վաւերագրերից: Ամէն մի յօդածին կցւած է աղբիւրների ցանկը: ցոյց է տրւած գոյութիւն ունեցող գրականութիւնը հարցի մասին: Վերջապէս, իբրեւ յաւելւած, դրւած են մի շարք միջազգային դաշնագրեր ու համաձայնագրեր: Բառարանը հրատարակւած է շատ շփեղ եւ արժէ 600 փրանկ:

Բառարանում տեղ է տրւած եւ կովկասեան նորակազմ պետութիւններին: Ազրբէջանի մասին գրել է այդ երկրի պատկերասրահեան նախագահ Ալի Մարդան Բէկ Թափչիբաշին, վրաստանի մասին՝ Ե. Պ. Գեգեկեղորին, Հիւսիսային կովկասի Լեռնականների Համըպետութեան մասին՝ Հայդար Բէկ Բամմատը: Հայաստանի մասին գրել է Ա. Ահարոնեանը՝ «Ներկայ Հայաստանի Միջազգային Դիւանագիտական Դիւանագրութիւնը», որից առաջ Բառարանի խմբագրութիւնը դրել է մի նախարան, ուր հակիրճ կերպով խօսուած է հայկական հարցի մասին մինչեւ Հայտութեան վեհաժողովը:

Ա. Ահարոնեանի գրւածում նշանակւած են Հայաստանի ազատագրութեան 4 փուլերը. ա). Հայաստանի անկախութեան յայտարարութիւնը 1918 թ. մայիս 28-ին. բ). Հայաստանի անկախութեան ճանաչումը. գ). Սեւրի դաշնագրի ստորագրումը եւ զ). Հայաստանի խորհրդայնացումը: Այս յիշւած են դեպքերը 1917 թ. վերջերից սկսած մինչեւ Լոզանի դաշնագիրը, առանձնապէս ծանրանալով Հ. Հ. Պատկերասրահեան կատարած դիւանագիտական քայլերի վրա: Ի վերջոյ, աւելացւած են մի քանի

կարն տեղեկութիւններ հորհրդային Միութեան եւ Հայաստանի վարչական-ֆազական վիճակի մասին:

Այս գրածը, դժբախտաբար, ունի մի հիմնական բերութիւն. նա պարունակում է բազմաթիւ աչք ծակող փաստական սխալներ: Մէկը, որ կարդացել է Ա. Մանդելշտամի գիրքը, անշուշտ, կը նկատէ այդ սխալները, որոնք, ի հարկէ, չեն կարող չգտնուիլ ամբողջ գործի արժէքը:

Առաջ բերեմք մի քանի նմուշներ.

Հենց սկզբում ասւած է, որ Հայաստանի խորհրդայնացումը տեղի է ունեցել 1920 թ. *հոկտեմբ. 29-ին*, այն ինչ Հայաստանը խորհրդային յայտարարեց 1920 թ. *դեկտ. 2-ին*: Հայ բոլշեւիկներն են, որ աշխատում են ցոյց տալ, թէ Հայաստանի խորհրդայնացումը արդիւն է նոյեմբ. 29-ի բանաւոր-գիւղացիական յեղափոխութեան: Մենք չենք կարող ընդունել այդ շինծու պատմութիւնը. Հայաստանի խորհրդայնացման օրը դեկտ. 2 է, երբ ստորագրեց համաձայնութիւն Հայաստանի կառավարութեան եւ Մոսկուայի ներկայացուցչի միջեւ:

Ասւած է, թէ՛ երբ 1918 թ. նոյեմբ. 11-ին ստորագրեց զինադադարը, Հայաստանի Հանրապետութիւնը ունէր 27, 000 *բառ. զինամաս* տարածութիւն: Ճիշտ չէ. այդ ժամանակ Հայաստանը ունէր հազիւ 11-12,000 *բառ. զինամաս* հող: Ճիշտ չէ, թէ Բրեստ-Լիտովսկի դաշնագրով Սուրմալուն անցաւ քիւր-ֆերին. անցան միայն Բաթում-Արտաս-Կարսի շրջանները:

Ասւած է, թէ Բաթումի դաշնագիրը ստորագրեց 1918 թ. յունիս 5-ին, այն ինչ ստորագրել է յունիս 4-ին:

Հայաստանի Հանրապետութեան իրական նախնիները ներկայացւած է 1920 թ. *մայիս 10-ին*, երբ հաշտութեան պայմանները հաղորդեցին քիւրֆերին. քիչ յետոյ, Հայաստանի անկախութեան վերջնական նախաձեռն վայրկեան հա-

մարում է Սեւրի դաշնագրի ստորագրութիւնը, 1920 թ. օգոստ. 10-ին: Ակներեւ հակասութիւն:

Ներկայ Հայաստանը, խորհրդային իշխանութեան տակ, ներկայացւում է *Բրեստ-Լիտովսկի դաշնագրի սահմաններում*: Ճիշտ չէ. ըստ Բրեստ-Լիտովսկի դաշնագրին, ինչպէս տեսանք, Սուրմալուն մնում էր Հայաստանին. այնտեղ խօսք չկար եւ Շարուր-Նախիջեւանի մասին, մինչդեռ ներկայ Հայաստանի հարաւային սահմանները որոշւած են *Կարսի դաշնագրով*:

Լուրջ սխալներ են սպրդել նաեւ խորհրդ. Միութեան եւ ներկայ Հայաստանի վարչական կազմի մասին խօսելիս: խորհրդային Միութիւնը կառավարում է ոչ թէ *Սորհրդային Ռուսաստանի* 1922թ. փետր. 12 սահմանադրութեամբ, այլ *Սորհրդ. Միութեան* սահմանադրութեամբ, որ մշակւած է 1923 թ. յուլիս 6-ին եւ վերջնականապէս հաստատւած 1924 թ. յունիս 31-ին: խորհրդային համագումարը այժմ ոչ թէ *տարին 14-ի* նստաշրջան է ունենում, այլ՝ *Էրկու տարին*:

Այսֆանով սխալները չեն սպառում, բայց նրանք բաւական են ցոյց տալու համար, որ «Դիւանագիտական Բառարան»-ի պատկանելի էջերում Հայաստանը ներկայացւած է բոլորովին անբաւարար: Նման գործերը յաճախ չեն հրատարակւում. անհրաժեշտ էր օգտուել ստեղծւած առիթից Հայաստանը եւ հայկական հարցը ֆազական բարձր գարգացում, դիրք եւ ազդեցութիւն ունեցող հասարակութեան աւելի կատարեալ ձեւով ներկայացնելու համար: Բառարան տրւած սխալ նիւթը յետոյ ուղղելը շատ դժուար կը լինի. ապացոյց՝ Լառուսի փոքր բառարանը, որ քանի տասնեակ տարի է հայը ներկայացւած է մի շաւարաւոր դերերէյի նկարով:

Ս. Վ.